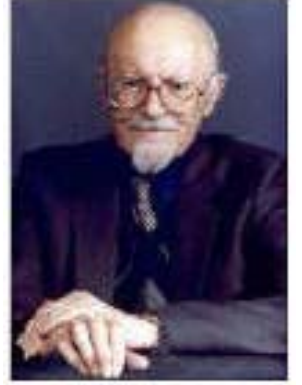

نه ائتمک؟

پروفیسور حمید نیطقی
(1920 – 1999)

دوشمنلریمیز، اوزون زامانلار بیزیم هؤویتیمیزی گؤسترمن ان کیچیک قرینهنی سیلمک، آرادان آپارماق و بو مومکون دنییلسه تعبیر- تفسیر یولو ایله ان ضعیف روایته دایاناراق گون کیمی آیدین دلایلری هئچه سایماق و اونوتدورماق ایسته‌دیلر.

Professor Həmid Nıtqı (1920 – 1999)
NƏ ETMƏK?

Düşmənlərimiz, uzun zamanlar bizim höviyyətimizi göstərən ən kiçik qərinənəi silmək, aradan aparmaq və bu mümkün deyilsə təbir- təfsir yolu ilə ən zəif rəvayətə dayanaraq gün kimi aydın dəlilləri heçə saymaq və unutturmaq istədilər.

دوشمنلریمیز، اوزون زامانلار بیزیم هؤویتیمیزی گؤسترمن ان کیچیک قرینهنی سیلمک، آرادان آپارماق و بو مومکون دنییلسه تعبیر- تفسیر یولو ایله ان ضعیف روایته دایاناراق گون کیمی آیدین دلایلری هئچه سایماق و اونوتدورماق ایسته‌دیلر. بو ایشده بیلهرک و نقشه اوزره خیانت ائدنلر اولدوغو کیمی حاکیم موحیطین عمومی آتموسفرینه اویاراق، بیلهرک ده او یولو گئدنلر چوخ ایدی.

بو دوشمنلرین و دوشمنلرین دوستلارینین طبیعی دیر کی، لاپ باش هدفلی دیلیمیز ایدی. البته دیلی اینکار انده بیلسلر، ادبیاتیمیز و اونون تاریخی ده اؤز- اؤزونه مونتقی اولار.

دندیگیمیز کیمی باش هدف دیلیمیز ایدی. اونا بیر نئچه طرفدن هوجوما کئچدیلر. لاپ باشدا آذربایجانلی آیدینلارینین فارس دیل و مدنیتینه بسلهدیکلری صمیمی و قدیمی علاقه‌دن سو- ایستیفاده ائتدیلر. بو علاقه‌یه دایاناراق اؤز آنا دیلینه سویوقلوق ایسته‌دیلر.

آنا دیلین تعلیم و تعلمو مومکون اولمایینجا و دیل آنجاق گونده‌لیک، سطحی موناسیبتلره حصر ائدیلینجه، کلمهلر اونودولار، خزینه‌سی توکتر. دیل فقیرلش. سونرا آیدینین باشینا قاخینج اولار. خبرسیز توتولدوغو اوچون، بو آلتدان- آلتدان خبیثانه تبلیغ یالانینا اینانار.

حقارت حبسی ایله اؤزونو و دیلینی اینکار ائتمگه باشلار. اوشاغینا ائلمیزده اسکیدن دب اولان گؤزل آدلار یئرینه، هئچ آذربایجان تورکونون آغزینا دوزگون تلفوظ ائدیلمه‌یه‌جک فارس و فیرنگی آدلار تاخار، اوشاغی ایله آنا دیلینده دانیشماز و آخیردا «ایکی مسجد آراسیندا بنناماز»، «آز آنجا رانده از اینجا مانده»، «نه او نه بو» یعنی هوییت‌سیز، شخصیت‌سیز «هایمانلوس» اولار، فردوسی‌نین دندیگی کیمی:

«نه تورک و نه دهقان نه تازی بود / سخنها بکردار بازی بود»

بو جینایتی تثبیت انتمک اوچون، ایرانلی لبقلا فارسلیغی بیر توتماق خیانتینه قدر گندیرلر.

حالبوکی، ایرانلی لبق بو مملکنده یاشایان بوتون خالقارین شانلی موشرک صیفتی دیر. آذربایجانلی اوزونه خاص دلی ایل، مدنیتی ایل و باشقا ایتمتازلاری ایل، ایرانلی لبقدا فارسارین هنج بیریسیندن قیل قدر، دالی دئییلدیر. بیز بو سوزو لاف-گرافلا یوخ، عملن تر- تمیز قانیمیز، ساییز قهرمان و شهیدلریمیز (اوزاقلارا گنتمهسک بنله) ستارخانلاریمیز و خیابانلاریمیز لا مینلرجه دفعه ثابت اتمیشیک.

نه ایسه بو شرایطه قاحتله ایرانلی لبعی فارسلیق انحصاریندا توتماق، باشقا خالقارلی فارسلیقدا حل انتمک، آسیمیلایون سیاستی ایندییه قدر داوام اندیب. بورادا بو سیاستین ایجتیماعی، نیظامی، ایقتیصادی و ژئوپلیتیک پلانلارینی بیر طرفه بوراخاق، مسالهنی دیل، ادبیات، مدنیت زاویه سیندن موطالیعهیه چالیشاجاغیق.

ایران خالقارینین بو گونه قدر دوغرو- دوروست بیر تاریخی داها یازیلما دی. تاریخ دئییب بئینلریمیزه سوخوشدورولان معلومات، آریایی شوونیزم خیدمتینده اولان تبلیغردن اوتیه کنچمیر. بونلارا خالق کوتله لری یوخ، پادشاهلارین رسمی کنچیدی واردیر. حتی بو رسمی پورتره لر قانلر یسینده فارس اولمایان چؤهره لر حدیندن آرتیق چیرکین تصویر اندلمیش دیر. تحریفلر بوراد قالمیر و بونلارا محدود اولمور، فارس اولمایان انلر، «دوشمن» و یا «وحشی» آدلانیر، «چادر- نشینلر» تحقیر اندیلیر. بیس طرفلر زربین آلتیندا موبالیغه ایله بؤیودولور، یاخشی طرفلر ایسه سوکوتلا کچیریلیر.

بؤیوک عالیم لر، شاعیرلر، مورشیدلر، خولاصه موثبت سیمالار حاقیندا عملیات باشقا جورهدیر: بیر شاعیر شعرلرینین اون یئرینده بنله صراحتله تیریزلیم دنسه و فارسجانین یانیندا تورکجه ده غزللری موجود اولسا دا گننه بیر باهانا تاپیب «صائب تبریزی» یوخ «صائب اصفهانی» دنیه ایصرار اندیرلر. موسیقیه ده «بایات تورک»-ی «بایات اصفهان»-آ چؤیردیکلری کیمی، نیظامینی ده، گننه بیر هنجدن باهانایا دایاناراق گنجمن قوما داشیبیلر.

اولار بو یولدا هر شئی جایز بیلیرلر. کیچیک بیر میثاللا بونو گوستریمک ایستیریک: ۱۹۶۷ ده باکیدا چاپ اولموش «قطران»-ین دیوانین موقدیمه سینده پرفسور دوکتور بگلری بو بابدا جالیب نومونه لر وئر مکده دیر.

آشاعیداکی سطرلری بر ابرجه اوخویاق:

«قطرانین آذربایجانین اورگی اولان تبریز شهریندن اولماسینا باخمایاراق، گورونور کی، «رضا شفق» بعضی «جیلی»، «گیلی»، «دیلمی»، «ترمزی» آدلانیران مولیفلر کیمی اونو آذربایجاندا آبیرومات فیکرینده اولموشدور. لاکین نه شفقیق بو یالینش مولا حیظملری، شاعیرین تیریزی اولماسینا حتی کیچیک شوبهه بنله یاردا بیلمز.»

«نجه کی، بعضیلری اونو «جیلی»، «گیلی»، قلمه آلمیشلار. بیزجه همین سهوین سببی بو اولموشور کی، واختیله همداندا باشلایاراق شیمالی قافقاز حدودونا قدر بیر اراضیه فارسار «کوهستان» (داغلیق) دئییر میشلر. عرب ایستیلایان سونرا عربلر «جیل» (داغلیق) آدلانیر میشلر. بو اراضیده یاشایان اهالییه «جیلی» (داغلی) آدی وئر میشلر. بیزجه قدیم بیر سند کیمی الیمیزه گلیب چیخان قطرانین سنجیلیمش اثری دیوانیندا، شاعیر انوری ابیوردی اونو «الجلی الأذربایجانی» یوخ، «الجلی الأذربایجانی» قلمه آلمیشدیر کی، سونرالار بعضی کاتبیلرین ساوادسیزلیغی اوجوندان بو سوز «جیلی» یوخ، «جیلی» یازیلیمش دیر. ۲ و مودقیق تحقیقچیلریمیز «آذربایجانی» کیمی بؤیوک بیر کلمه ایلتیفات انله مهبیب، بوتون موجود دلیللر و شاعیرلرین دیوانینا توجه اتمه دن قطران کی دا تبریزه چوخ گورموشدور. کیم دنمیش «فیلینج اوز قینینی کسمز» یالان دیر، بو «ایلانلار» به خصوص «اوز یووالرینا اگری گیرمک» اوچون تریبه اولموشلار.

آدی کنج کینابدا، هاما عالیم و محقق، قطرانین آنادیلی و ناصر خسرون مشهور قئیدی حاقیندا یازدیقلارینا، اوخویوجونون دقتینی چکمک ایستیریک:

«ناصر خسرو علوی (۱۰۰۴-۱۰۸۸) غربه سیاحته چیخدیغی زامان ۴۳۸ (۱۰۴۶-۱۰۴۷) جی ایله تبریزده قطران ایله گوروشموشدور. ناصر خسرو بو گوروش حاقیندا یازیر: تبریزده قطران آدی بیر شاعر گوردوم کی، یاخشی شعر یازیردی، آنجاق فارس دیلینی یاخشی بیلمیردی. منیم یانیم گلدی، منجیق و دیقی دیوانلارینی گتیردی و اوخودو. او چتین اولان سوزلرین معناسینی سوروشدو، سؤیله دیم، ایضاحلاری یازدی. اوز شعرلرین ده منیم اوچون اوخودو... ناصر خسرو علونین بو موختصر لاکین موهوم قئیدیندن شاعیرین آدی و هم ده اونون فارس دیلینی یاخشی بیلمه ماسی اورتایا چیخیر! بو مسالهنی بعضی بورژوا عالیملری گویا قطران فارس دیلینین آنجاق «آذری» لهجه سینین یاخشی بیلیم، او زامان خوراساندا دب اولان، او گونون شعر و دانیشیق دلی ساییلان «دری» لهجه سینین یاخشی بیلمه دیگی ایله ایضاح انتمیشلر. ۳ حال بو کی، بو بنله اولمامیشدیر. چونکی، قطران اوزو ده شعرلرینین بیرینده فارس دیلینین «دری» لهجه سینده شعر یازماسینا و بو دیله یازماق اوچون ایلك دفعه اولراق دیگر شاعیرلره ده یول و قاپی آچماسینا ایشاره اتمیشدی:

ور مرا بر شعر گویان جهان رشک آمدی،
من در شعر دری بر شاعران نگشادمی.

...بو بئیتدن آیدین گۆرونور کی، قطران آذربایجاندا فارس دیلینین «دری» لهجهسینده شعر یازماقدا اؤزونو بیرنجی و ایلک جیغیر آچان شاعیر حساب اتمیشدیر. لاکین فارس دیلی آنادیلی اولمادیغینا گۆره قطران دا دیگر آذربایجانلیلار کیمی بو دیلده یارانمیش ادبیاتی یاخشی اؤیرنمیشدی. فارس دیلینده ایسه دانیشیق باجاریغی ضعیف اولموشدور. او دور کی، ناصر خسرو علوی اونون حاقیندا یوخاریداکی قئیدی قلمه آلمیشدیر. قطرانین بعضی چتین سؤزلرین معناسینی ناصر خسروان سوروشماسی مسالهسینه گلینجه دئمک لازیمدیر کی، بو زامان، یعنی ناصر خسروون تیریزه گلیب چیخدیغی واخت قطران اؤزونون مشهور «التفاسیل» آدلی ایضاحلی فارس لوغت کیتابین ترتیب اندیردی. ناصر خسرووا موراجیعت اندیب اوندان بعضی سؤزلری سوروشماسی، گۆرونور همین کیتابین ترتیبی ایله علاقه دار اولموشدور.» ۴ پروفیسورون داها سونرالار قطرانین دیلینین تورکجه اولدوغونا دایر گئیردی دیلیلری بورایا آلماییریق.

گۆرونور کی، بیزی امحا سیاستینین فر هنگی بینوورسی، بئله- بئله تفسیر، تویل و یالانلار اوزره قویولموشدور. هابئله باشقا بیر «ادبی شخصیت» ده، دیلیمیزی بیلیمدیگی حالدا دده قورقودو بیزه چوخ گۆرمک وظیفهسینی ایفا اوچون قوللارینی چیرمالامیشدی. بیزدن قطران سیز، نیظامی سیز، صائب سیز، دده قورقودوسوز، (و قاداغانلار اوزوندن فضولیلردن، ختایلردن، نسیمیلردن...خیرسیر)، او سوز بو سوز بیر کوتله یاتار تدیقدان سونرا دیلیمیزه سون حمله باشلار. مذکور «اوتوریته!» بو دفعه آذربایجان دیلی قرامرینی «مونتاز» بویوردو و بو صورتده حتی اؤز دیلیمیز اوچون ده، دیلیمیزی بیلیمیلردن «قیم» احتیاجیمیز اولدوغو- حقارت حیسمیزی درینلشدیرمک اوچون- گۆستریلدی. بو گوبود دوزنبازلیقارلار سونرا سیرا «زبان عاریتی»، «یادگار مغول» ترجیع بندلرینه گلدی. بو جاهیلانه و ایگرنج یالانلار، «دوکتور محسنی» لر و «مستوفی» لرین زهرله دیکلری هاوادا و موضاعف ایستیمار و دوپ- دوز ایستعمار زنجیرلری آلتیندا تکرار لاندی. مدرسه لرده آنادیلی ایله دانیشماق یاساقلاندی. وعظ و رؤوضه خانلاریمیز بئله خالقا اولارین باشا دوشمه دیگی دیلده خیطاب ائتمگه مجبور اندیلدیلر.

ایندی بو آغیر زنجیرلری آیقاریمیزدان سؤکوب آتماق ایمکانی وارکن گۆرک وضعیت ندیر؟

سؤیله نیلن یالانلار، اوزون ایللر داوام ائدن تبلیغات و ایفتیرالارین جاوابی هله وئرلمه میشدیر.

دیلیمیزی یازماق و اوخوماق تشبوو محدوددور. بایرامدا آنادیلیمیزده کارتلارین یئری بوشدور. مطبوعاتیمیز یوخور. گونلوک بیر قازنت آچیلما میشدیر. هله ده «چنگیز گئیردی»، «مغول گؤتوردو» هزیان و افسانه لرینی بوچا چیخاردانلار مئیداندا یوخدور. هله ده بیر- بیریمیزه اؤز دیلیمیزده یازانلاریمیز آزدیر.

به خصوص بو ایکی نسلیلیک دؤوره ده، بو قارا گونلرده یئدیگیمیز ضربهلرین تأثیریندن چیخمامیشیق.

ایندی بئله «ایادی بیگانه» یالانینا اینانانلار آز دئییلدیر. بو توهمت و افسانه نی کؤکوندن قازماق اوچون، بیر کچیک میثال کافی دیر:

۱۹۵۸ ده، باکیدا، بویوک شاعیر فضولی نین «ان قدیم و موکمل دیوانی» نی چاپ ائله بییلر. بو دیوان ۹۸۰ قمری (۱۵۶۹) ایلینده تاماملانمیش ال یازماسینین فوتو صورتی دیر. پروفیسور حمید آراسلی بو کیتابا بیر موقدیمه یازمیش و فضولی دیوانی نین داش باسما چاپلارینی ترتیب ایله گئیرمیشدیر. بو موقدیمه نین ۳ جو صحیفه سیندن بو قئیدی عینن آلیریق:

«فضولی دیوانی نین آشاغیداکي نشرلری واردیر:

تیریز- داش باسما ۱۲۴۴ (۱۸۲۸)، تیریز ۱۲۶۶ (۱۸۴۹)، تیریز ۱۲۷۰ (۱۸۵۴)، تیریز ۱۲۷۴ (۱۸۵۷).

دیوان فضولی- بولاق مطبعه سی- قاهره- ۱۲۵۴ (۱۸۳۸)، بولاق مطبعه سی- ۱۲۵۶ (۱۸۴۰).

ایستانبول- داش باسما- ۱۲۶۸ (۱۸۵۱)، ایستانبول ۱۲۶۸ (۱۸۵۲)، ایستانبول- مطبعه اوصولو ایله- ۱۲۸۴ (۱۸۶۸)، ایستانبول ۱۲۸۶ (۱۸۷۰)، ایستانبول ۱۲۸۸ (۱۸۷۲)، ایستانبول ۱۲۹۱ (۱۸۷۵)، ایستانبول ۱۲۹۶ (۱۸۷۹)، ایستانبول ۱۳۰۸ (۱۹۱۵)، ایستانبول ۱۹۲۴، ایستانبول ۱۹۴۸، ایستانبول ۱۹۵۰. خئیوه ۱۳۰۰ (۱۸۸۲). داشکند ۱۳۱۱ (۱۸۹۳). داشکند ۱۳۱۲ (۱۸۹۴)، داشکند ۱۳۲۵ (۱۹۰۸)، داشکند ۱۳۳۴ (۱۹۱۳)، داشکند ۱۹۱۵ باکی ۱۹۴۴، باکی ۱۹۵۸ «

بو قئید جالیب بیر نوقطه نی ایشیق لاندیریر: ۱۹۵۸ میلادییه قدر فضولی نین دیوانی ۳۳ دفعه نشر اندیلیمیشدیر. ایلک نشر ۱۸۲۸ ده اولموش. دقت ائتدینیزی هارادا؟ تیریزده! سونرالار بولاق (قاهره) دا (۱۸۳۸). ایستانبولدا ایسه ۱۸۵۱ ده اولموش و داشکندده ۱۸۹۳ ده. باکیدا ایسه آنجاق ۱۹۴۴ ده.

ایستانبولدا ایلک دفعه نشرینه قدر، بو کیتاب تیریزده اوچ دفعه چاپ اولموشدور! دئمک بیزیم بابالاریمیزین اؤز ادبیات و دیلرینه او قدر عشق لری وار ایمیش کی، بویوک فضولی نین دیوانی تورکیه و قفقاز و سایر اولکه لرده چاپ اولماقدان قاباق هر یئردن اول تیریزده چاپ اولموشدور. او دا نه بیر دفعه، بلکه ۲۹ ایله آلتی دفعه! دئمک «بو سؤزلری» بیزیم آغزیمیزا نه تورکیه لیلر، نه قفقازلار قویوشلار. دئمک فضولی نین و اونون شخصیتینده و اثرینده دیلیمیزی و ادبیاتیمیزی سئومگی و منیمسه مگی بیز هم تورکیه تورکلریندن، هم ده او تایداکیلاردان چوخ اول ثبوت ائتمیشیک. بو عشق بیزیم ایچیمیزده قاینامیش، بیزیم ائلرده چیچکلنمیش، ایلک منیوملرینی ده بورادا وئریمیش.

بۇيوك جينايتلر و خيانتلر دۇورەسیندن سونرادیر کی، یادیر غاملار و وجودا گلیمیش، آغزیمیزا عنیرەتی نغمەلر سوخولموش، شئیطان روحوموزو اوغورلامیش، دوشمن هۇویتیمیزه قصد ائتمیشدیر. گۇوروسوز، فضولی دیوانی نین موسلسل (دالبادل) نشر دالغالاری ۱۸۵۶ دا دورموش! یعنی بیز یازیب- چاپ اندن رولوندان اوخوجو رولونا ایتەلنمیشیک. سونرالاری، یاشادیغیمیز شوونیزم جهنمینده اوز دیلیمیزده اوخوماغی بئله اونوتموشوق.

ایندی بو تاریخی لحظه دوروب دوشونک: اسکی ساغلام حالیمیزا دۇنمک، هر اینسان کیمی اوز دیلیمیزده یازماق و یاراتماق حاقینا مالیک اولماق و بو حاقدان ایستیفاده ائتمک اوچون نه ائلمەمیز لازیمدیر: البته بیر چوخ شئیلر: ان باشدا، اوزوموزو تانیماق و بیزه آشیلانمیش بو ملعون حقارت حسیندن یاخامیزی قورتارماق. اوزلوگوموزه، دیلیمیزه، ادبیاتیمیزا ایفتیخار ائتمک، بو هدفة کئچمیشی حاقی ایله اویرنمەدن پئنتیشمک اولماز.

۱- اوزگه

۲- پروفیسور غلامحسین بیگدلی، قطران تیریزی ایرانی، ص ۱۶

۳- او جوملەدن باخ: ذبیح اوللاه صفا، تاریخ ادبیات در ایران. تهران، ۱۳۳۶، ص ۴۴۲؛ سید احمد کسروی، قطران شاعر آذربایجان، «ارمغان» مجلهسی، تهران، ۱۳۱۰، نومره ۱۲

۴- پروفیسور غلامحسین بیگدلی، قطران تیریزی ایرانی، صص. ۴. ۵.

Professor Həmid Nıtqi

NƏ ETMƏK?

Düşmənlərimiz, uzun zamanlar bizim höviyyətimizi göstərən ən kiçik qərinənəi silmək, aradan aparmaq və bu mümkün deyilsə təbir- təfsir yolu ilə ən zəif rəvayətə dayanaraq gün kimi aydın dəlilləri heç saymaq və unutdurmaq istədilər. Bu işdə bilərək və nəqşə üzrə xəyanət edənlər olduğu kimi hakim mühitin ümumi atmosferinə uyaraq, bilərək də o yolu gedənlər çox idi.

Bu düşmənlərin və düşmənlərin dostlarınınin təbii dir ki, lap baş hədəfləri dilimiz idi. Əlbəttə dili inkar edə bilsələr, ədəbiyyatımız və onun tarixi də öz- özünə müntəfi olar.

Dediyimiz kimi baş hədəf dilimiz idi. Ona bir neçə tərəfdən hücumla keçdilər. Lap başda Azərbaycanlı aydınlarının Fars dil və mədəniyyətinə bəslədikləri səmimi və qədimi əlaqədən su-istifadə etdilər. Bu əlaqəyə dayanaraq öz ana dilinə soyuqluq istədilər.

Ana dilin təlim və tələümü mümkün olmayınca və dil ancaq gündəlik, səthi münasibətlərə həsr edilincə, kəlmələr unudular, xəzinəsi tükənər. Dil fəqirləşər. Sonra aydının başına qaxınc olar. Xəbərsiz tutulduğu üçün, bu altdan- altdan xəbiysənə təbliğ yalanına inanar.

Həqarət hissi ilə özünü və dilini inkar etməyə başlar. Uşağına elimizdə əskidən dəb olan gözəl adlar yerinə, heç Azərbaycan Türkünün ağzına düzgün tələffüz edilməyəcək Fars və firəngi adlar taxar, uşağı ilə ana dilində danışmaz və axırda “iki məscid arasında benamaz” “az Anca rande əz inca mande”, “nə o nə bu” yəni hoviyyətsiz, şəxsiyyətsiz “Haimanlos”¹ olar, Firdovsunun dediyi kimi:

“nə tork o nə dehqan nə tazi bovəd / soxənha bekerdar bazıy bovəd”

Bu cinayəti təsbit etmək üçün, İrənliliklə Farslığı bir tutmaq xəyanətinə qədər gedirlər.

Halbuki, irənlilik bu məmləkətdə yaşayan bütün xalqların şanlı müştərək sifətidir. Azərbaycanlı özünə xas dili ilə, mədəniyyəti ilə və başqa imtiyazları ilə, irənlilikdə farsların heç birisindən qıl qədər, dalı deyildir. Biz bu sözü laf-gəzafəyə yox, əmələn tər- təmiz qanımız, saysız qəhrəman və şəhidlərimiz (uzaqlara getməsək belə) Səttarxanlarımız və Xiyabanlarımızla minlərcə dəfə sabit etmişik.

Nə isə bu şəraitdə vəqahətlə iranlılığı farslıq inhisarında tutmaq, başqa xalqları farslıqda həll etmək, asimilasion siyasəti indiyə qədər davam edib. Burada bu siyasətin ictimai, nizami, iqtisadi və jeopolitik planlarını bir tərəfə buraxaq, məsələni dil, ədəbiyyat, mədəniyyət zaviyəsindən mütləqə çalışacağıq.

İran xalqlarının bu günə qədər doğru- dürüst bir tarixi daha yazılmadı. Tarix deyib beyinlərimizə soxuşdurulan məlumat, ariyai şovonizm xidmətində olan təbliğlərdən ötəyə keçmir. Bunlara xalq kütlələri yox, padşahların rəsmi keçidi vardır. Hətta bu rəsmi portrələr qalerisində fars olmayan çöhrələr həddindən artıq çirkin təsvir edilmişdir. Təhriflər burad qalmır və bunlara məhdud olmur, fars olmayan ellər, “düşmən” və ya “vəhşi” Adlanır, “çador-neşinlər” təhqir edilir. Pis tərəflər zərrəbin altında mübaliğə ilə böyüdülmür, yaxşı tərəflər isə sükutla keçirilir.

Böyük alimlər, şairlər, mürşüdlər, xülasə müsbət simalar haqqında əməliyyat başqa cürədir: bir şair şeirlərinin on yerində belə sərahətlə Təbrizliyəm desə və farscanın yanında türkcədə qəzəlləri mövcud olsa da genə bir bahana tapıb “Saib Təbrizi” yox “Saib İsfahani” deyər israr edirlər. Musiqidə də “Bayat Türk”-i “Bayat İsfahan”-a çervirdikləri kimi, Nizamini də, genə bir heçdən bahanaya dayanaraq Gəncədən Quma daşıyırlar.

Olar bu yolda hər şeyi caiz bilirlər. Kiçik bir misalla bunu göstərmək istirik: 1967 də Bakıda çap olmuş “Qətran”-ın divanının müqəddiməsində pr. dr. Bəgləri bu babda calib nümunələr verməkdədir.

Aşağıdakı sətirləri bərabərcə oxuyaq:

“Qətranın Azərbaycanın ürəyi olan Təbriz şəhərindən olmasına baxmayaraq, görünür ki, “Riza Şəfəq” bəzi “Cili”, “Gili”, “Deyləmi”, “Tərməzli” adlandıran müəliflər kimi onu Azərbaycandan ayırmaq fikrində olmuşdur. Lakin nə Şəfəqin bu yalnis mülahizələri, şairin Təbrizli olmasına hətta kiçik şübhə belə yarda bilməz.”

“Necə ki, bəziləri onu “Cili”, “Gili”, qələmə almışlar. Bizcə həmin səhv səbəbi bu olmuşdur ki, vaxtilə Həmədandan başlayaraq şimalı Qafqaz hüduduna qədər bir əraziyə farslar “Kuhestan” (Dağlıq) deyirmişlər. Ərəb istilasından sonra ərəblər “Cəbəli” (Dağlıq) adlandırmışlar. Bu ərazidə yaşayan əhaliyə “Cəbəli” (Dağlı) adı vermişlər. Bizcə qədim bir sənəd kimi əlimizə gəlib çıxan Qətranın seçilmiş əsəri divanında, şair Ənvəri Əbiyvardi onu “Əlcili əl Azərbaycanı” yox, “Əlcəbəli əl Azərbaycanı” qələmə almışdır ki, sonralar bəzi katiblərin savadsızlığı ucundan bu söz “Cəbəli” yox, “Cili” yazılmışdır.² və müdəqqiq təhqiqçilərimiz “Azərbaycanı” kimi böyük bir kələməyə iltifat eləməyib, bütün mövcud dəlillər və şairlərin divanına təvəccöh etmədən Qətranı da Təbrizə çox görmüşdür. Kim demiş “qılinc öz qınıni kəsməz” yalandır, bu “ilanlar” bəxüsus “öz yuvalarına əyri girmək” üçün tərbiyə olmuşlar.

Adı keçən kitabda, haman alim və mühəqqiq, Qətranın anadili və Nasir Xosrovun məşhur qeydi haqqında yazdıqlarına, oxuyucunun diqqətini çəkmək istirik:

“Nasir Xosrov Ələvi (1004- 1088) ğərbə səyahətə çıxdığı zaman 438 (1046- 1047) ci ildə Təbrizdə Qətran ilə görüşmüşdür. Nasir Xosrov bu görüş haqqında yazır: Təbrizdə Qətran adlı bir şair gördüm ki, yaxşı şeir yazırdı, ancaq fars dilini yaxşı bilmirdi. Mənim yanıma gəldi, Mənciq və Dəqiqi divanlarını gətirdi və oxudu. O çətin olan sözlərin mənasını soruşdu, söylədim, izahları yazdı. Öz şeirlərin də mənim üçün oxudu... Nasir Xosrov Ələvinin bu müxtəsər lakin mühüm qeydindən şairin adı və həm də onun fars dilini yaxşı bilməməsi ortaya çıxır! Bu məsələni bəzi burjua alimləri guya Qətran fars dilinin ancaq “Azəri” ləhcəsini yaxşı bilib, o zaman Xorasanda dəb olan, o günün şeir və danışq dili sayılan “dəri” ləhcəsini yaxşı bilmədiyi ilə izah etmişlər.³ Hal bu ki, bu belə olmamışdır. Çünki, Qətran özü də şeirlərinin birində fars dilinin “dəri” ləhcəsində şeir yazmasına və bu dildə yazmaq üçün ilk dəfə olaraq diygər şairlərə də yol və qapı açmasına işarə etmişdi:

Vər mərə bər şeer quyane cəhan rəşk amədi,
Mən dəre şeere dəri bər şaeran nəgoşadəmi.

...Bu beytdən aydın görünür ki, Qətran Azərbaycanda fars dilinin “dəri” ləhcəsində şeir yazmaqda özünü birinci və ilk cığır açan şair hesab etmişdir. Lakin fars dili anadili olmadığına görə Qətran da diygər azərbaycanlılar kimi bu dildə yaranmış ədəbiyyatı yaxşı öyrənmişdi. Fars dilində isə danışıq bacarığı zəif olmuşdur. O dur ki, Naser Xosrov Ələvi onun haqqında yuxarıdakı qeydi qələmə almışdır. Qətranın bəzi çətin sözlərin mənasını Naser Xosrovdan soruşması məsələsinə gəlincə demək lazımdır ki, bu zaman, yəni Naser Xosrovun Təbrizə gəlib çıxdığı vaxt Qətran özünün məşhur “Əltəfasil” adlı izahlı fars lüğət kitabın tərtib edirdi. Naser Xosrova müraciət edib ondan bəzi sözləri soruşması, görünür həmin kitabın tərtibi ilə əlaqədar olmuşdur.”⁴ Profesurun daha sonralar Qətranın dilinin türkcə olduğuna dair gətirdiyi dəlilləri buraya almayırıq.

Görünür ki, bizi imha siyasətinin fərhəngi binövrəsi, belə- belə təfsir, təvil və yalanlar üzərə qoyulmuşdur. habelə başqa bir “Ədəbi şəxsiyyət” də, dilimizi bilmədiyi halda Dədə Qorqudu bizə çox görmək vəzifəsini ifa üçün qollarını çırmalamışdı. Bizdən Qətransız, Nizamısız, Saibsiz, Dədə Qorqudsuz, (və qadağanlar üzündən Füzulilərdən, Xətailərdən, Nəsimilərdən...xəbərsiz), o söz bu söz bir kütlə yatartdıqdan sonra dilimizə son həmlə başlar. Məzkur “otorite!” bu dəfə Azərbaycan dili qramerini “montaj” buyurdu və bu surətdə hətta öz dilimiz üçün də, dilimizi bilməyənlərdən “qəyyum” ehtiyacımız olduğu- həqarət hissimizy dərinləşdirmək üçün- göstərildi. Bu gobud düzənbazlıqlardan sonra sıra “zəbane ariyəti”, “yadeqare moğol” təcibəndlərinə gəldi. Bu cahilanə və iyrənc yalanlar, “doktor Mohseni”lər və “Mostofi”lərin zəhərlədikləri havada və müzaəf istismar və düp- düz istemar zəncirləri altında təkrarlandı. Mədrəsələrdə anadili ilə danışmaq yasaqlandı. Viz və rövzəxanlarımız belə xalqa oların baş düşmədiyi dildə xitab etməyə məcbur edildilər.

İndi bu ağır zəncirləri ayaqlarımızdan söküb atmaq imkanı varkən görək vəziyyət nədir?

Söylənən yalanlar, uzun illər davam edən təbliğat və iftiralərin cavabı hələ verilməmişdir.

Dilimizi yazmaq və oxumaq təşəbbüsü məhduddur. bayramda anadilimizdə kartların yeri boşdur. Mətbuatımız yoxdur. Günlük bir qazet açılmamışdır. Hələ də “Çəngiz gətirdi”, “Moğol götürdü” həzyan və əfsanələrini puça çıxardanlar meydanda yoxdur. Hələ də bir- birimizə öz dilimizdə yazanlarımız azdır.

Be xüsus bu iki nəsillik dövrdə, bu qara günlərdə yediyimiz zərbələrin təsirindən çıxmamışıq.

İndi belə “əyadiye biqanə” yalanına inananlar az deyildir. Bu töhmət və əfsanəni kökündən qazmaq üçün, bir kiçik misal kafidir:

1958 də, Bakıda, böyük şair Füzulinin “ən qədim və mükəmməl divanı”nı çap eləyiblər. Bu divan 980 qəməri (1569) ilində tamamlanmış əl yazmasının foto surətidir. Professor Həmid Araslı bu kitaba bir müqəddimə yazmış və Füzuli divanının daş basma çaplarını tərtib ilə gətirmişdir. Bu müqəddimənin 3 cü səhifəsindən bu qeydi eynən alırıq:

“Füzuli divanının aşağıdakı nəşrləri vardır:

Təbriz- daş basma 1244 (1828), Təbriz 1266 (1849), Təbriz 1270 (1854), Təbriz 1274 (1857).

Divan Füzuli- Bulaq Mətbəəsi- Qahirə- 1254 (1838), Bulaq Mətbəəsi- 1256 (1840). İstanbul- daş basma- 1268 (1851), İstanbul 1268 (1852), İstanbul- mətbəə üsulu ilə- 1284 (1868), İstanbul 1286 (1870), İstanbul 1288 (1872), İstanbul 1291 (1875), İstanbul 1296 (1879), İstanbul 1308 (1915), İstanbul 1924, İstanbul 1948, İstanbul 1950. Xeyvə 1300 (1882). Daşkənd 1311 (1893). Daşkənd 1312 (1894), Daşkənd 1325 (1908), Daşkənd 1334 (1913), Daşkənd 1915. Bakı 1944, Bakı 1958 ”

Bu qeyd calib bir nüqtəni işıqlandırır: 1958 miladiyə qədər Füzulinin divanı 33 dəfə nəşr edilmişdir. İlk nəşr 1828 də olmuş. Diqqət etdinizmi harada? Təbrizdə! Sonralar Bulaq (Qahirə) da (1838). İstanbulda isə 1851 də olmuş və Daşkənddə 1893 də. Bakıda isə ancaq 1944 də.

İstanbulda ilk dəfə nəşrinə qədər, bu kitab Təbrizdə üç dəfə çap olmuşdur! Demək bizim babalarımızın öz ədəbiyyat və dillərinə o qədər eşqləri var imiş ki, böyük Füzulinin divanı Türkiyə və Qafqaz və sair ölkələrdə çap olmaqdan qabaq hər yerdən əvvəl Təbrizdə çap olmuşdur. O da nə bir dəfə, bəlkə 29 ildə altı dəfə! Demək “bu sözləri” bizim ağızımıza nə Türkiyəlilər, nə Qafqazlılar qoymuşlar. Demək Füzulinin və onun şəxsiyyətində və əsərində dilimizi və ədəbiyyatımızı sevməyi və mənimsəməyi biz həm Türkiyə türklərindən, həm də o taydakılardan çox əvvəl sübut etmişik. Bu eşq bizim içimizdə qaynamış, bizim ellərdə çiçəklənmiş, ilk meyvələrini də burada vermiş.

Böyük cinayətlər və xəyanətlər dövrəsindən sonradır ki, yadırgamalar vücuda gəlmiş, ağızımıza eyrəti nəğmələr soxulmuş, şeytan ruhumuzu oğurlamış, düşmən höviyyətimizə qəsd etmişdir. Görürsüz, Füzuli divanının müsəlsəl (dalbadal) nəşr dalğaları 1856 da durmuş! Yəni biz yazıb- çap edən rolundan oxucu roluna itələnmişik. Sonraları, yaşadığımız şovonizm cəhənnəmində öz dilimizdə oxumağı belə unutmuşuq.

İndi bu tarixi ləhzədə durub düşünək: əski sağlam halımıza dönmək, hər insan kimi öz dilimizdə yazmaq və yaratmaq haqqına malik olmaq və bu haqdan istifadə etmək üçün nə eləməmiş lazımdır: Əlbəttə bir çox şeylər: ən başda, özümüzü tanımaq və bizə aşılanmış bu məlun həqarət hissindən yaxamızı qurtarmaq. Özlüyümüzə, dilimizə, ədəbiyyatımıza iftixar etmək, bu hədəfə keçmiş haqqı ilə öyrənmədən yetişmək olmaz.

1- özgə

2- Profesör Qulamhüseyn Bəygdili, Qətrane Təbriziye İrani, s 16

3- O cümlədən bax: Zəbih üllah Səfa, Tarixə ədəbiyyat dər İran. Tehran, 1336, s. 442; Seyid Əhməd Kəsrəvi, Qətran şaere Azərbaycan, “Ərməğan “ məcəlləsi, Tehran, 1310, nömrə 12

4- Profesör Qulamhüseyn Bəygdili, Qətrane Təbriziye İrani, ss. 4. 5.